

Тетяна Тхоржевська.
к.і.н., доцент кафедри історії
та етнографії України
Одеського національного
Політехнічного університету.

Стереотипні уявлення православних про «штунду».

Статтю присвячено одному з актуальних аспектів проблеми взаємодії людини та соціального простору у традиційній культурі: опозиції «свій – чужий». Зокрема, розглянуті уявлення/ставлення між окремими локальними групами - православними та протестантами на матеріалах українського села.

Ключові слова: стереотип, уявлення, свій, чужий, православні, протестанти.

Проблеми історії повсякдення, «прихованої історії», «історії уявлень» поступово знаходять собі місце в колі української історичної науки. В антропологічних та соціологічних дослідженнях спостерігається тенденція до переміщення дослідницької уваги від макросистемних проблем до мікромасштабу; соціальна мікросистема, або й окрема людина стають предметами наукового пошуку. Сільська громада є мікроструктурою, яка, принаймні порівняно з містом, позначається відносною внутрішньою гомогенністю.¹ В цьому контексті актуальним видається звернення до системи уявлень українського селянства, спрямованих як на сучасне оточуюче середовище, так і на події в минулому. Одною з важливих складових означеної загальної проблеми є система стереотипних уявлень про «іншого», «чужого», яка завжди посідає важливе місце в картині світу будь-якого суспільства. Під «чужим», як правило, розуміють етнічного або конфесійного сусіда. Виходячи з цього, метою даної роботи є аналіз одного з аспектів «картини світу» православних мешканців сучасного українського села на Півдні України (регіон Степове Побужжя) – уявлення про «штунду».

Джерельною базою роботи є польовий матеріал, зібраний методом традиційної для етнографічних досліджень співбесіди під час експедицій до с. Кумарі Первомайського району Миколаївської області впродовж 2008 – 2010 рр., а також погосподарські книги, які зберігаються в сільраді.

Вивченню «образу іншого» присвячена достатня кількість наукових розробок, детальний аналіз яких неможливий в межах статті. Складність дослідження означеного явища полягає у його міждисциплінарному характері. Так, стереотипи досліджувались в контексті психології (Ю.Поссель, Т.Іванова, Т.Стефаненко)²; соціології, зокрема соціальних уявлень (С. Московичи, З.Сікевич)³; етнопсихології (П.Гнатенко, В.Павленко, А.Налчаджян, Ю.Платонов)⁴, лінгвістики (О.Белова)⁵. Історія уявлень, зокрема й стереотипних, знаходить місце й в історичних дослідженнях.⁶

Історіографія вивчення протестантських релігійних об'єднань на території України є також достатньо потужною – як в історичному вимірі⁷ так і

сучасних.⁸ Проте, як справедливо зазначає дослідник протестантизму початку ХХ ст. С.В.Савченко, малодослідженим, серед багатьох інших, лишається питання «штундисти в православному культурному оточенні».⁹

Населений пункт Кумарі існує, ймовірно, з першої половини ХІХ ст. За етнічним складом, відповідно до даних сільської ради, більшість населення становлять українці (89,5%), решта - молдавани, росіяни, цигани, поляки, угорці. За конфесійним складом, за свідченням голови сільської ради, «на селі є церква московської парафії православна, п'ятидесятники євангелісти, польська католицька община». Більшість населення є православними; общини як протестантів (євангелістів), так і католиків є невеликими (на сьогодні приблизно по 15 – 20 осіб).

Переважну більшість населення, уявлення якої стосовно протестантів ми спробуємо тут представити, становлять ті, кого можна визначити як «умовно православних». В межах їхньої картини світу добре співіснують необхідність відправляти окремі християнські обрядові дії (серед яких є більш та менш значущі); необхідність захищати себе та свою родину від «навроків» та «поробляння»; віра в Бога та в існування відьом, які «видоюють в корів молоко»; Храмове свято та впевненість в існуванні впливових потойбічних сил біля певного каменя; обов'язковий похід на цвинтар під час «проводів» та до православної Церкви під час великих свят.

Поряд з означеною більшістю, православна громада має частину активно віруючих людей, які згруповані навколо православної церкви: щонеділі відвідують службу, відправляють всі визнані в православ'ї ритуали. Найважливіше, що їх відрізняє від «умовно православної» більшості, це заперечення, принаймні декларативне, свого серйозного ставлення до всіх явищ, які можна віднести (за класифікацію Е.Дюркгейма¹⁰) до області магії.

Дані зауваження є важливими, оскільки уявлення про «іншого» виходить з власної ідентичності, яка є динамічною та багатовимірною, а, отже, змінюватись з плином часу може й уявлення про «іншого».

Вважається, що структура групового стереотипу, представлена схематично, складається з 1) уявлення про об'єкт; 2) оцінки об'єкту; 3) типу поведінки стосовно об'єкту.¹¹ Проте відокремити перше від другого є вкрай важко, оскільки в уявленні закладено оціночний елемент. Отже, доцільним видається розглянути по-перше побутування назви «штунда»; по-друге, уявлення (зокрема, оціночні) щодо «конфесійного сусіда», які складаються як з досвіду сьогодення, так і з досвіду минулого; й по-третє, ставлення (тип поведінки) православної більшості стосовно протестантів.

В назві, якою зазвичай позначають місцевих протестантів, закладено певний оціночний елемент. Всі, без винятку, опитані нами представники умовно православної більшості, вживали слово «штунда», «штунди».

Дослідниками релігійної ситуації на українських землях ХІХ – початку ХХ ст. приділяється велика увага штундизму, який зародився початково в німецьких колоніях Південної України внаслідок того, що німці-лютерани, прагнучи зайняти вільний від роботи час корисною духовною працею, збиралися для молитов, повчань та читань Святого Писання, при цьому іноді зберігаючи свою повагу до пастора та лютеранської релігії.¹² Ю.Решетников визначає два різновиди штунди у німецьких колоніях півдня України: штунда

пієтистська, яка не вела до залишення її послідовниками своїх офіційних церков, та штунда серед менонітів(сепаратистська), яка призводила до виникнення нових громад на противагу офіційним церквам.¹³

Релігійні громади, що одержали назву штундистських, існували в багатьох поселеннях колоністів Херсонської, Таврійської та Катеринославської губерній. Місцеві українські селяни різними шляхами потрапляли під вплив протестантів.¹⁴ Одним з поширених засобів такого впливу була наймана праця, коли православні селяни працювали у колоністів. Вони засвоювали німецьку мову, починали відвідувати штундистські зібрання.¹⁵

В процесі подальшого розвитку, штундизм зазнав диференціації; на його основі виникло декілька релігійних угруповань: український баптизм, младоштундизм, мальованство та український адвентизм.¹⁶ В. Меша зазначає, що подекуди штундистами називають дотепер баптистів.¹⁷

В Кумарах «штундами» називають всіх інакочергових, тобто неправославних. Іноді вирізняють з поміж інших католиків, іноді й вони отримують назву «штунди» - залежно від того, наскільки респондент цікавиться релігійними питаннями. Трапляється також, що називають декілька конфесій «в нас є адвентисти, якісь суботники, баптисти, ми на них кажемо штунди». Саме слово «штунда» на сьогодні є досить зневажливим й поряд з цим містить певний елемент страху, про що мова далі. Релігійна община, яка має молитовний будинок в Кумарах є п'ятидесятниками. Самовизначення причетних до цієї громади: «ми п'ятидесятники євангелісти», «ми віруючі люди», «ми християне». Проте саме назва п'ятидесятники майже не зустрічається у свідченнях про них.

Варто також окреслити історію «штунди» в с. Кумари, виходячи з свідчень місцевих жителів. Респонденти віком від 1931 року народження (далі – р. н.) до 1963 р. н. розповідають про те, що в дитинстві «штунд» було більше, але вони «ховались по хатах». Мова йде, таким чином, про 1940 – 1970-ті рр. Одна з опитуваних нами розповідала, що «раніше в селі були штунди, ну, баптисти, але вони всі поїхали». Отже, в радянські часи в селі існувала протестантська громада (чітке визначення її конфесійної приналежності потребує подальших документальних досліджень).

Вартою уваги є також відомості, які містяться у погосподарських книгах кумарської сільради. Прізвища Гундир (1911 р. н.), Банг (1889 р. н.), Бермас (1906 р. н.), Гундер (1921 р. н.), ймовірно, дозволяють припустити німецьке походження. Більш промовистими є імена або по-батькові окремих мешканців села у сполученні з традиційними для Кумар українськими прізвищами: Городник *Мартин* (1873 р. н.), Фадлинський *Мартин* (1901 р. н.), Свионтковська Юлія *Францізна* (1902 р.н.), Калинський Северин *Робертович* (1903 р. н.), Вербицька Людмила *Емануїлівна* (1910 р. н.), Свионтковський *Людвик* (1924 р. н.), Яновський *Франц* (1925 р. н.) Любомський Іван *Альфредович* (1926 р. н.), Шкаленко *Вільгельм* (1931 р. н.), Новошицький *Вільгельм* (1936 р. н.), Литвинюк *Адольф* (1936 р. н.), Яновський *Вільгельм* (1938 р. н.).¹⁸

С.В.Савченко, досліджуючи протестантизм початку ХХ ст., зазначає, що магічно сприймаючи протестантське вчення про попереднє призначення, селяни намагалися імітувати «німецький» спосіб життя: змінювали зовнішній

вигляд, починали голити вуса й бороду, вдягалися в типовий костюм німецького колоніста, вживали німецькі слова.¹⁹ Можливо й давали дітям німецькі імена? Принаймні видається можливим припустити, що явище штундизму в Кумарах має довгу традицію, що виходила з кінця ХІХ ст. й існувала (можливо, у вигляді баптизму) впродовж ХХ ст.

Таким чином, стосовно «інаковіруючих» впродовж принаймні другої половини ХХ – початку ХХІ побутує назва «штунда». Варто зауважити, що наявність окремої назви для будь-якого явища вже само собою свідчить про його «чужинність», відокремленість, відмінність від «своєї» повсякденної практики. Окрема назва дає підстави говорити про чітке розуміння «іншості» її носіїв, а отже наявності процесу стереотипізації, яка є різновидом міфологічної свідомості. Кожна традиція створює образ «чужого», «іншого», виходячи з власної системи уявлень та цінностей.²⁰

Виходячи з даних польових досліджень, пізнавальний аспект стереотипу стосовно «штундів» православної більшості складається з уявлень про їхню відмінність від «нас» 1) обрядову; 2) моральну; 3) матеріальну.

Щодо обрядової відмінності, тут органічно поєднуються уявлення про сучасних «штундів» (п'ятидесятників) та спогади про те, що чули в дитинстві. При цьому останнє поступово набуває фольклорних рис.

Про особливості суто релігійної обрядовості головні уявлення представлені такими судженнями: «вони кричать, біснуються, одне одного не чують» (про особливості богослужіння); «вони кожен неділю моляться, заплющують очі. І не хрестяться. Мабуть, не християни», «Церкву не признають, збираються в хаті». Відмінності визначаються й щодо календарної та сімейної обрядовості «не правлять паски, вони щитають... що це празник мужських яєць», «Рожество вони не празнують, в них такого нема» «вони вірять у Христа, але не вірять у різні обряди. Як зайдете до них у хату, ви ікони не побачите, хреста не побачите, нічого не побачите. В нас плачуть за покойнім, то в них похорон – це як радість, що людина кончила своє земне существованіє, що вона тут бідна мучилася, ...а в загробном підніметься...». «це тільки веруючих ховають інакше трошки... без батюшки. Та співають там щось, розказують. Без ікон. Щоб не було вінків»

Уявлення православної (умовно православної) більшості, таким чином, стосуються поверхових, наявних, зовнішніх проявів протестантської релігійної обрядовості. Не помітно будь-якого осмисленого ставлення до головних положень християнства, розуміння розбіжностей між православними канонами та особливостями протестантського віровчення.

Наступний компонент уявлення про «штунду» стосується моральних якостей останніх. Дослідник українського селянства пореформеної доби Ю.Присяжнюк зазначав, що перехід селян до протестантських віровчень був обумовлений в тому числі «побутуванням серед протестантів етично привабливих стосунків (осуд пияцтва та лайки, скромність побуту, схильність до взаємодопомоги під час стихійних лих і в разі матеріальної скрути, «взаємна любов»)).²¹ Навіть агресивно налаштовані до протестантів православні селяни змушені були визнавати: «цей не вкраде, бо штундовий».²²

Нашими респондентами також відзначається передусім взаємодопомога в протестантській громаді. Наступний текст дає можливість уявити найбільш

типові уявлення в православної більшості як щодо «них» так і щодо «нас»: «не знаю, за які гроші, але вони сильно допомагають друг другові. Цим вони сильно відличаються. От наприклад в тебе горе, чи в мене горе, вони допомагають, сильно допомагають. Тут (в селі) рідко хто, хіба що побагатші допомагають. Ну, що я маю йти до неї допомагати. А вона до мене. Як в мене оця жінка проти мене багатша живе, та вона зо мною... не так дружить. А ці, вони кажуть сестри і браття. Так називають, і вони, ти не дай бог у лікарні, то вони з усього миру туди йдуть. Я лежала в терапії... і в нас лежала веруюча, то боже мій, до неї йде весь мир. І звідки вони, якось знають, деś пишуть, моляться там... я вважаю, що вони мабуть не такі грішні як ми...».

Крім сильної традиції взаємодопомоги, наші інформанти звертали увагу на заборону абортів. Оцінка цього явища православною більшістю відрізняється досить суттєво – від визнання переваги такої настанови («я дітей не родила, а освободилася, грішила перед Богом. А вони кажуть, що родять скільки є») до несприйняття й зневаги («... веруючі і зараз по шестеро-семеро дітей мають. Їм не можна робити нічого. То наше це родити кожне. А в мого чоловіка (в родині) було 15 дітей, але то помирали, то 10 живих лишилося. А що толку з тих дітей, щоб вони їли...»).

Отже, уявлення про «вищу моральність» в протестантській громаді, принаймні окремі його елементи існують в українського селянства і сьогодні.

З приводу уявлення про «матеріальну» відмінність, вона існує у двох головних вимірах: 1) уявлення про «матеріальні стосунки» віруючих з Церквою в «них» і в «нас»; та 2) уявлення про більшу заможність «штунди» в минулому.

Щодо першого, опитувані нами православні наполягали на «економності» православної Церкви: «воно називалося десятина. Но тут хто як хоче, а там, у штунди, обов'язково. Той пастор знає, хто скільки пенсію отримує, хто яку зарплату, все повністю, обдираловка повна. А в Церкві батюшка сам каже, я розумію, що немає, і на світло треба, і податок підняли за землю, і за хати, він каже, я це все розумію... Принесли – спасибі, не принесли, і на тому спасибі, що прийшли...»; «... в Церкві ніхто тебе не силує... но самому ж треба і свічку взяти, і може який рубль дати, ну, несуть там, хто кине. І все. Ніхто не каже тобі, що дай чи не дай. А там, у штунди, треба. Там обов'язково треба».

Щодо заможності протестантів, то стосовно сьогодні її ніхто з респондентів не відзначав. Єдине свідчення з цього приводу стосується минулого. Виходячи з того, що респондент 1963 р. н., йдеться, ймовірно, про 1970 – 80-ті рр.: «...раніше в селі були штунди, ну, баптисти, но сім'ї ті зараз поїхали в Америку, хто в Ізраїль. Вони в основному багаті стали, і виїхали, хто в Концеполь (колишнє сусіднє село, зараз частина міста Первомайськ)».

Отже, можна констатувати, що головними «маркерами» відмінності виступають передусім елементи зовнішньої обрядовості (вони не такі як ми, оскільки не святкують Різдва й Великодня, ховають покійних без вінків, кричать і біснуються під час Богослужіння); уявлення про взаємодопомогу в «їхньому» середовищі набагато сильнішу ніж в «нашому»; необхідність в них «родити, скільки є»; уявлення про матеріальну «обдираловку».

Як вже зазначалось, стереотипні уявлення «про іншого» завжди містять елемент страху. Наступні свідчення відрізняються наявністю цього елемента.

Варто відразу підкреслити, що всі вони спрямовані не на сучасну, зараз існуючу громаду п'ятидесятників, а в минуле: «ще я в дитинстві була, і дуже хотіла побачити, що як у них тамечки проісходить. А особливо був похорон, повісився в них, у штунди, син, то ми пішли на похорон. То як вони молилися, то дуже страшно було. Ми малі були, то ми злякалися, і звідти втікли. Вони не моляться, а переходять на інші мови, і получаїця та-та-та-та-та, і нічого не понятно, що вони говорять. І можуть і по стінах дертися. Отаке-го.. темні люди»; «а вони ж там кричать, падають, очі зажмурюють, що вони там роблять. І мама наша потеряла сознание там від отого крику. Вони кричать, і таке, ой...»

Нарешті наступний наратив, видається, належить до «жахливого фольклору»: «я вчилася в школі з дівочкою, вона не мала права ні зв'язочку носити, ні піонерський галстук. Вона ховала. І в себе в портфелі то носила... А її брата в жертву принесли, закрили в погребі на 9 місяців. Немає, забрала бабка до себе. Так в погребі в жертву принесли. На хлібі й воді ти довго протягнеш? В них вера там така, дуже страшна».

Жахливий фольклор є суттєвою частиною уявлень будь-якого суспільства. Одним з поширених сюжетів цього фольклору є «кривавий наклеп». Найпоширенішим й найвідомішим в цьому плані є, наприклад, уявлення про додавання до маці крові християнського немовляти або дівчини.²³ Проте, як зазначають дослідники, він зазвичай спрямований на релігійні меншини й використовує теми ритуального канібалізму, інцесту, інфантициду для характеристики «чужого» соціального порядку. При цьому «чужий» порядок виглядає як антипод власної, «своєї» культури.²⁴ Інакше, те, що у власній культурі є табуованим, жахливий фольклор робить дозволеним або навіть неодмінним атрибутом культури «іншого».

До цього слід додати політику радянської влади стосовно як релігії взагалі, так і протестантських конфесій зокрема. Адже «модель гомогенної тожсамості передбачає, що відмінності всередині колективної тожсамості належить визнавати за шкідливі, отже, вони мають підлягати уодностайненню».²⁵ Саме це й породжувало й продукувало певний страх перед інаквоіруючими, а, отже, й окремі «жахливі історії».

Щодо ставлення (типу поведінки) «умовно православної» більшості до протестантської громади, варто враховувати розбіжності між текстами й практиками.

Поряд з присутністю страху у ставленні до штунди в минулому (в радянські часи), у ставленні до сучасних віруючих респонденти жодного страху не виявляють. В текстах можна помітити певну зневаги й нерозуміння. Проте, коли йдеться про практику повсякденного спілкування, ставлення до членів протестантського об'єднання є толерантним. Це відбивається в сусідських стосунках, які не залежать від віросповідання сусідів; в участі православних у поховальних відправах віруючих тощо. Простежується й намагання наблизити до себе представників іншої віри. Показовим в цьому плані є наступний текст: «а чо ж, п'ють веруючі. В мене сусідка була через дві хати верующа. Каже, можна пити трошки, так у біблії написано. Трошки. Вона коли прийде, то до неї, Галя, випий трошки, а вона, ну, капочку можна, тільки не упиватися».

Толерантне «ставлення до об'єкту» пояснюється передусім тим, що духовні пошуки займають не надто велику частину в світогляді сучасного

українського селянина, а «штунди», змінивши віру, лишаються носіями традиційного селянського менталітету й спільних елементів «картини світу» в православної більшості й громади п'ятидесятників набагато більше ніж окремих.

---

¹ Верушевська М. Село як контекст дослідження. Анахронічна чи актуальна перспектива? / М.Верушевська. – НТЕ. – 2007. - №1. – С.41.

² Поссель Ю. «Этническое бессознательное» /Ю.Поссель // З.В.Сикевич, О.К.Крокинская, Ю.А.Поссель Социальное бессознательное. – СПб: Питер, 2005. – С. 209 – 225; Иванова Т.В. Изучение этнических стереотипов с помощью проективных рисунков/ Т.Иванова //Вопросы психологии. – 1998. – №2. – С. 71 – 82; Стефаненко Т.Г. Этнопсихология / Т.Г.Стефаненко. – М.: Аспект-Прес, 2003. – 368 с.

³ Московичи С. Социальное представление: исторический взгляд/ С.Московичи. – Психологический журнал. – 1995. – №1 (Т16). – С.3 – 18; №2(Т.16). – С.3 – 13; Сикевич З.В. Русские: «образ» народа / З.В.Сикевич. – СПб: Издательство С-петербургского университета, 1996. – 226 с.

⁴ Гнатенко П.И., Павленко В.И. Этническая установка и этнические стереотипы / П.И.Гнатенко, В.И.Павленко. – Днепропетровск: ДГУ, 1995. – 300 с.; Платонов Ю.П. Этническая психология/ Платонов Ю.П. – СПб: Речь, 2001. – 338 с; Налчаджян А.А. Этнопсихология /А.А.Налчаджян. – СПб: Питер, 2004. – 380 с.

⁵ Белова О.В. Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян: автореф. дис. на соискание уч. степени докт. филолог. наук: спец. 10.02.03 «Славянские языки»/ О.В.Белова. – М., 2006. – 48 с.

⁶ Яковенко Н.М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні ХНІ – ХVII ст./ Н.М.Яковенко. – К.: Критика, 2002. – 415 с.; Присяжнюк Ю.П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст. /Ю.П.Присяжнюк. – Черкаси: «Вертикаль», 2007. – 638 с.

⁷ Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б.О. Лобовик та ін./ За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К., 1999; Савченко С.В. «заблудла» та «вірна» паства очима православних місіонерів півдня України початку ХХ ст. (за матеріалами «Екатеринославских епархиальных ведомостей») / С.В.Савченко. – Український історичний журнал. – 2010. - №1. – С.117-127; Решетніков Ю.Є. Становлення та диференціація Євангельського руху в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

філософ. наук: спец. 09.00.11 – релігієзнавство. – К, 2000. – 18 с.; Меша В.Г. Розвиток протестантизму в Україні та ставлення до нього офіційної влади і православної церкви (II пол.. XIX ст.) <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/vsunud/2009-4E/09mvgipc.htm>;

⁸ Мокієнко М.М. Пізній протестантизм в Україні: інституційний та суспільно-політичний аспекти (1991 – 2004): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України. – Запоріжжя, 2007; Назаркіна О. Соціальне обличчя протестантських громад України на межі тисячоліть./ О.Назаркіна – Людина і світ. – 2001. - №11-12. – С. 2 - 17

⁹ Савченко С.В. – Вказана праця. – С. 121

¹⁰ Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни. – 1998 – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.i-u.ru/forum/>

¹¹ Налчаджян А.А. – Вказана праця. – С. 201

¹² Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б.О. Лобовик та ін./ За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К., 1999; Меша В.Г. Розвиток протестантизму в Україні та ставлення до нього офіційної влади і православної церкви (II пол.. XIX ст.) <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/vsunud/2009-4E/09mvgipc.htm>;

¹³ Решетніков Ю.Є. – Вказана праця. – С. 10

¹⁴ Історія релігії... - С. 159

¹⁵ Меша В.Г. – Вказана праця.

¹⁶ Решетніков Ю.Є. – Вказана праця. – С.10

¹⁷ Меша В.Г. – Вказана праця

¹⁸ Погосподарські книги основних виробничих показників господарств колгоспників с. Кумарі та хутору Запорожжя 1944-1946.

¹⁹ Савченко С.В. – Вказана праця. – С. 122

²⁰ Белова О.В. – Вказана праця. – С. 32

²¹ Присяжнюк Ю.П. – Вказана праця. – С. 243

²² Там само

²³ Панченко А. А. Христовщина и скопчество: фольклор и традиционная культура русских мистических сект/ А.А.Панченко - М.: ОГИ. 2002. – С. 161-168; Львов А. Кровь и маца: тексты, практики, смыслы // Религиозные практики в современной России: Сборник статей.

²⁴ Панченко А.А., - Вказана праця. – С. 163

²⁵ Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність/ О. Гнатюк – К.: «Критика», 2005. – 528 с. – С. 64

SUMMARY.

Tetyana Tchorzevska

Stereotyped presentation orthodox believer about of «chtundas».

The article is devoted one of actual aspects of problem of persons and social space in a traditional culture: the opposition «one's relations – strange». In particular, presentation/attitude is considered between separate local group which was named by orthodox believer and protestant on instance Ukrainian village.

The key words: stereotyp; presentation; one's relations; strange; orthodox believer; protestant